

פתח דבר

גיליון מספר 37 של כתב העת "בין הקטבים" מוקדש לבחינת השתנות אופי הלחימה והמלחמה. בעשורים האחרונים "סל הכלים" הצבאי של מדינות ברחבי העולם ובכלל זאת ישראל התרחב והפך מגוון מבעבר. המתבונן בשדה הקרב המודרני ימצא לא רק אמצעי לחימה 'קלאסיים', כגון רובי סער או משוריינים מסוגים שונים, אלא יגלה שהלחימה מתבצעת גם באמצעות 'כלי נשק' כלכליים, משפטיים וקייברנטיים ובממדי לחימה חדשים כגון ממד חלל וממד הרום קרוב קרקע ('הממד האווירי החדש'). יחד עם זאת, במבצעים שניהל צה"ל בשנים האחרונות, "חגורה שחורה" (2019), "שומר החומות" (2021) ו"עלות השחר" (2022), כמו גם במערכות הצבאיות הרבות המתנהלות כחלק מהמב"ם בזירה הצפונית, כלי וממדי הלחימה החדשים מקבלים עדיין מקום משני בהפעלת הכוח שלנו, בוודאי ביחס לדומיננטיות הנמשכת של תשלובת האש-מודיעין הצה"לית.

מצב זה מעלה מספר סימני שאלה בהם מבקש גיליון זה לעסוק – האם התווספותם של כלי לחימה וממדי לחימה חדשים הובילו גם לטרנספורמציה של הלחימה ושל תפיסת המלחמה של צה"ל? מה, אם בכלל, השפעתם על האפקטיביות של צה"ל בשדה הקרב? האם וכיצד משתנה צה"ל עצמו, מבחינה תפיסתית, ארגונית וטכנולוגית לנוכח קיומם של כלים וממדי לחימה החדשים?

שאלות אלה ואחרות בנושא השתנות אופי הלחימה והמלחמה נבחנות בגיליון זה גם באמצעות העמקה בהיבטים שונים של המלחמה בין רוסיה לאוקראינה, המשמשת אותנו כמקרה מבחן למלחמה בין-מדינית מודרנית. גיליון זה מתפרסם בתקופה היסטורית ייחודית בה חזרה תופעת המלחמה לליבה של אירופה. המלחמה בין רוסיה לאוקראינה גובה מחיר אנושי, כלכלי וסביבתי כבד, אולם גם מהווה הזדמנות יוצאת דופן ללמידה על תופעת המלחמה, על אלה מבין מאפייניה שהשתנו ועל אלה מבינם שנתרו כשהיו בעבר. אנחנו לכן רואים במלחמה הזדמנות ייחודית לבחינה מחודשת לא רק של שאלות יסוד אודות תופעת המלחמה, אלא גם של האתגרים הצבאיים עימם צה"ל מתמודדים כיום ושל האתגרים עימם הוא יתמודד בעתיד. הלמידה מהמלחמה מתבצעת על אף המגבלות הכרוכות בכך – החל מאתגרים הנובעים מחלקיות המידע ודיס-אינפורמציה של הצדדים, הקושי להבחין בין הנסיבתי לעקרוני, האופי הדינמי של המלחמה המאיר כל פעם באור שונה התפתחויות שחשבנו שהבנו ועוד.

מאמרי גיליון זה משקפים את ההבנות הראשוניות מהמלחמה. השתדלנו שמאמרי הגיליון יעסקו בכל רמות הלחימה הרלוונטיות. אלו אמנם ממוקדם בהיבטים הצבאיים, המערכתיים והטקטיים, של המלחמה, אבל לא ניתן שלא להעמיק גם בהיבטים נוספים חשובים לא פחות, החל מהקשרים גיאופוליטיים ועד לסוגיות מקור-כלכליות.

השער הראשון של הגיליון מתמקד בשינויים שחלו בצה"ל לנוכח הופעתם של כלי וממדי המלחמה החדשים. המאמר הפותח של שער זה ושל הגיליון הוא מאמרו של לוטננט-קולונל (בדימוס) ד"ר פרנק הופמן, יוצא חיל הנחתים, המשמש חוקר ופרופסור באוניברסיטת ההגנה הלאומית, (NDU) שגם משמש כמסגרת תיאורטית לגיליון ולדיון על המלחמה הבאה. מאמרו, **עדכון מנגנוני הבסה**, "מתאר את הדיון התפיסתי המתקיים במערכת הביטחון האמריקאית באשר לאופן בו על הכוחות הצבאיים לפעול כדי להשיג ניצחון בשדה הקרב אשר ישרת את היעדים המדיניים האמריקאיים. ככזה המאמר מספק מצע לרעיונות ולמתחים אשר יכולים להפרות את השיח הצה"לי המתקיים בנושא תפיסת ההפעלה של צה"ל והאסטרטגיה שלו.

המאמר הבא הוא **"המב"ם והשתנות דרך המלחמה" של צה"ל** "מאת סא"ל (מיל') דודי סימנטוב ואל"מ (מיל') דויד שטרנברג, בכירים באמ"ן. הטענה המרכזית של הכותבים הינה שהמב"ם הפכה הלכה למעשה לדפוס הפעלת הכוח המרכזי של צה"ל בשנים האחרונות וכי, חרף חסרונותיו ומגבלותיו, זהו דפוס המשרת היטב את האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל ובפרט במסגרת המאבק עם איראן.

צמד המאמרים הבאים עוסקים בממד הלחימה החדש, הרום קרוב קרקע, והשפעתו על כוחות היבשה. המאמר **"עוד ישוב הנ"מ הטקטי"**? מאת סגן גל וינטר, ע" מהגנ"א למבצעים, עוסק בצורך המחודש של כוחות היבשה המתמרנים להגן על עצמם מפני האיומים האוויריים המצויים בממד הרוק"ק, מרחפני נפץ ועד לכטמ"מים תוקפים. על רקע זה, קורא הכותב לכוחות היבשה לאמץ רכיב הגנתי של הגנ"א, בין אם באופן אורגני ובין אם באמצעות שתי"פ עם מערך ההגנ"א הצה"לי. גם המאמר הבא, מאת סא"ל גל ריץ, לשעבר מפקד סיירת חרוב, מזהה באופן דומה את השתנות שדה הקרב בעקבות הדומיננטיות הגוברת של ממד הרוק"ק.

עם זאת, במאמרו **"הקמת אווירייה יבשתית עצמאית – מהפכה בלוחמת היבשה"**, מצביע סא"ל ריץ על פערים התפיסתיים והארגוניים המונעים מצה"ל לתרגם את יכולותיו הקיימות בתחום הכטמי"מ כמענה לאתגרי "האויב הנעלם" בשדה הקרב העזתי או הלבנוני. במענה לכך, מציע הכותב גיבוש תפיסת הפעלה תלת-ממדית לזרוע יבשה ועל שורה של שינויים ארגוניים שבמוקדם הקמת חיל כטמי"מים בזרוע יבשה והקמת פלוגות כטמי"מים בדרגי האוגדה והחטיבה.

צמד המאמרים הבאים עוסקים בתחום הלוחמה הכלכלית בצה"ל. במאמרם, **"בעל מכולת, מחבל וראש ארגון פשע נכנסים למעלית"**, בוחנים רס"ן אור ברשינדלר ועו"ד משה יפה, את השאלה כיצד על הגופים העוסקים בלוחמה כלכלית בישראל להשתנות כדי לנצל בצורה טובה יותר את הפוטנציאל המבצעי הגלום בלוחמה כלכלית במסגרת המאבק נגד איומים כגון חזבאללה וחמאס? במוקד הביקורת של הכותבים מצוי המיקוד הזירתי של הגופים השונים העוסקים בלוחמה כלכלית לעומת האופי הרב-זירתי והרשתי של המערכות הכלכליות. הפתרון, לשיטת הכותבים, הוא אימוץ תפיסת פעולה חדשה, גלובלית אשר מעמידה לרשות לוחמה הכלכליים של ישראל, את מלוא סל הכלים הרלוונטי, הפיננסי, הרגולטורי, הצבאי, המשפטי והקיברנטי.

לגישה הביקורתית כלפי המאפיינים הנוכחיים של הלוחמה הכלכלית בישראל שותף כותב המאמר השני בשער, **"לוחמה כלכלית ישראלית – מאין באנו ולאן הולכים"**? מאת ד"ר אודי לוי ממיסדי התחום בישראל. המימוש החלקי של הפוטנציאל הגלום בתחום לדעת הכותב, מצריך שינוי ארגוני ותפיסתי – הקמת מפקדה ללוחמה כלכלית בצה"ל, בעל משאבים מודיעיניים ומצבניים רבים, והפיכת התחום למרכיב מרכזי מבעבר בתפיסת הלוחמה של צה"ל בשגרה ובחירום.

המאמר השביעי והמסכם בשער זה עוסק בתחום התודעה. אל"מ גיא, ראש מחלקת השפעה בצה"ל וסא"ל (מיל.) ד"ר סער רווה, יועץ במחלקה, מציגים במאמרם **"למה לי השפעה עכשיו"**, את ההשתנות התפיסית, הארגונית והמבצעית בצה"ל בדמות הקמתו של מערך השפעה צה"לי. הכותבים חושפים, לראשונה בפומבי, את השינויים שנעשו בתפיסת ההפעלה של צה"ל על מנת לשקף את החשיבות לה זוכה תחום התודעה ומצביעים על השינויים הארגוניים הצפויים והנדרשים על מנת להמשיך ולהתקדם.

השער השני של ה גיליון עוסק כאמור בלמידה מהמלחמה באוקראינה. המאמר הראשון בשער זה הוא מאמרו של ד"ר אדוארד לוטוואק, הבוחן את המלחמה דרך המסגרת התיאורטית שהציג לראשונה בספרו המונומנטאלי **"אסטרטגיה של מלחמה ושלו"** (הוצאת מערכות, 2002), אודות טבעה הפרדוקסאלי של האסטרטגיה. מסגרת זו מאפשרת לו להציג גישה רעננה ביחס להיבטים שונים של המלחמה ובכלל זאת השפעתה על ברית נאט"ו והזיקה בין ההצלחות והכישלונות הרוסיים ברמות המלחמה השונות.

המאמר השני בשער זה הוא מאמרם של ד"ר עדו הכט ממרכז בס"א וד"ר אייל ברלוביץ' מהמכון לחקר לוחמת היבשה, בנושא **"המערכת היבשתית במלחמה באוקראינה"**. הכותבים מצביעים על החשיבות המתמשכת של לוחמה היבשה למעשה המלחמה המודרני. על אף שמאמרם עוסק בשדה הקרב האוקראיני, הוא כולל ניתוח של היבטים הרלוונטיים גם לעוסקים בתחום בצה"ל ושניתן ללמוד מהם לקחים לזירה הלבנונית ולזירה העזתית.

המאמר השלישי הוא **"לקחים ותצפיות ראשוניות מהמערכה האווירית והפעלת האש מנגד באוקראינה"**, מאת שחר שוחט, סמנכ"ל אסטרטגיה בחטיבת מערכות להגנה אווירית רפא"ל ולשעבר מפקד מערך ההגנ"א ויאיר רמתי – יו"ר UVsion ולשעבר ראש מנהלת "חומה" במשרד הביטחון. הכותבים מציעים שורת תובנות על בסיס השוואה של הנעשה במלחמה באוקראינה לזירות לחימה נוספות רחבי העולם ולאורך ההיסטוריה.

המאמר הרביעי בשער זה הוא **"מה ניתן ללמוד מהמלחמה באוקראינה על מקומו הנכון של הסייבר ההתקפי (can) במארג היכולות של צה"ל, במלחמה רחבת היקף"** מאת ד"ר תא"ל (מיל.) מאיר פינקל, ר' תחום המחקר במרכז דדו. ד"ר פינקל מציג במאמר את הדיון המחקרי המתקיים בנושא מקומו של הסייבר ההתקפי במלחמה באוקראינה בין אלה הטוענים שמילא תפקיד משמעותי לבין אלה הטוענים כי היה בעל משקל זניח ובוודאי ביחס ליתר ממדי הלחימה. דיון זה מאפשר לכותב המאמר לדון בצמד שאלות רחבות יותר – כיצד צבאות, כגון צה"ל, מתמודדים עם הופעתם של טכנולוגיות מפציעות בעלות פוטנציאל צבאי? מה מקומו של הסייבר כממד לחימה וככלי לחימה לצד ממדי וכלי לחימה נוספים בדה הקרב המודרני?

המאמר החמישי הוא מאמרו של תא"ל (מיל.) יוסי קופרווסר, ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז למורשת המודיעין וחוקר בכיר במרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה. המאמר **"אתגרי המודיעין במלחמת רוסיה-אוקראינה"** עוסק במנעד רחב של היבטים מודיעיניים

– מהתרעה מודיעינית ומודיעין להשפעה, דרך מודיעין לכוחות הלוחמים ולעיצוב המערכה ועד למחקר מרכבים שונים במערכת היריבה ושת"פ מודיעיני בינ"ל. באמצעות דיון בהיבטים מודיעיניים אלה, מציע הכותב לקחים הרלוונטיים גם לצה"ל ובכלל זאת הכרה במגבלות היכולת שלנו להבין את הצד השני או לשכנע גורמים עמיתים לקבל את הערכת המודיעין הצה"לית.

המאמר השישי הוא מאמרו של הח"מ, **"תנו למלחמה צ'אנס – על ההבטחה הכוזבת של סנקציות כ"נשק הכלכלי"**. המאמר בוחן באופן ביקורתי את הנחות היסוד העומדות מאחורי השימוש בסנקציות נגד רוסיה במלחמה הנוכחית וקובע כי ספק ששינוי את תכליותיהן המוצהרות, מעצירת המלחמה ועד להרתעתה של רוסיה מתוקפנות עתידית. טענה מרכזית המופיעה במאמר הינה כי בניגוד לגישה הרווחת, השימוש באלימות צבאית הינה לפעמים לא רק הגישה המועילה יותר, אלא גם ההומנית יותר.

המאמר השביעי הוא מאמרו של מר יותם הכהן, מייסד של חברת דואלוג לפיתוח אסטרטגי ועמית מחקר במילואים במרכז דדו ואל"מ סמואל בומנדיל, מדריך במכללה לביטחון לאומי. במאמר 5 **"וקצת הפתעות אסטרטגיות במלחמה באוקראינה"** עוסקים הכותבים בהיבטים שונים של תופעת ההפתעה הבסיסית כפי שהיא באה לידי ביטוי במלחמה באוקראינה. לאחר פרובלמטיזציה של התפיסות השגויות (בדיעבד) של הצדדים השונים במלחמה, מציגים הכותבים מספר צעדים בהם יכולים מקבלי החלטות וחוקרים לנקוט על מנת לצמצם את הסכנה, כי יופתעו ובראשם נכונות ללמידה אסטרטגית.

המאמר האחרון בשער הוא תרגום המסמך **"חשיבות המחקר בראיית הנולד"** שנכתב על ידי רמטכ"ל צבא רוסיה, גרסימוב. המסמך שתורגם על ידי סא"ל יי, מפקד קורס קמ"נים. "דוקטרינת גרסימוב" כפי שנודעה מאז פרסום ב-2013 משמשת היום צוהר מרכזי להבנת הגיונות ושיטות הפעולה של צבא רוסיה.

מאמרי גיליון זה מלמדים על השינויים הרבים שחוה צה"ל ושדה הקרב המודרני בעשורים האחרונים. יחד עם זאת, קשה להסיק מהם האם צה"ל אכן משתנה או האם השינויים המתוארים אינם אלא טלאים רופפים של ארגון המסרב להיפרד מדרכי חשיבה ופעולה שאינם רלוונטיים עוד. המלחמה באוקראינה מלמדת על חשיבות של הלמידה וההשתנות ועל המחיר הכבד שמשלמים אלה שנמנעים מכך. יחד עם זאת, אין ספק כי על אף חשיבות הלמידה מהמלחמה באוקראינה, יש לקיים את למידה הבוחנת בצורה השוואתית גם לקחים מעימותים צבאיים נוספים המתקיימים ברחבי העולם בעת הנוכחית, מתימן ועד לנגורנו-קרבאך. אנו מקווים ש גיליון זה יספק תשתית ידע הרלוונטית ללמידה מסוג זה.

קריאה מועילה!

סא"ל ד"ר איתי חימיניס ומערכת "בין הקטבים"